

AA825

A BAROKK SZÉKESFEHÉRVÁR

O F F I C I N A

A BAROKK
SZÉKESFEHÉRVÁR

Irta
SAY GÉZA

OFFICINA KÉPESKÖNYV

*A fedőlapot a cisztercita sekrestye faragásának
alapján Végh Gusztáv tervezte.*

R 80

Aa0 825

MEGYEI KÖNYVTÁR

Székesfehérvár

Lsz.:

204607

R14

1688. évi május hó 19.-én az ősi Alba Regia, a szent-
istváni alapítású királyi város, felszabadult a török uralom
alól. Gróf Batthyány Adám főparancsnok hadainak nyo-
mása alatt a török feladta a várat.

A török seregeknek az 1543. esztendőben lefolyt ost-
roma, a várnak 1601-ben rövid egy évig tartó visszafogla-
lása, a felszabadítás harcai rombolták, törték, zúzták a ma-
gyar mult dicsőséges emlékeit, legszebb alkotásait. Közben
pedig a töröknek a megszállott területeken érvényesített
magatartása és kormányzati rendszere lassan végezte fel-
örlő munkáját. Alkotások nem jelzik ezt az utat. Minden-
kori szüksége szerint felhasználta, átalakította a meglevőt,
elpusztítva közben a keresztény művészet és királyi emlé-
kek legjavát. Török és zsoldos hadak prédátleső rablásai-
nak lettek áldozatai a király-sírok.

A felszabadulás után az elnéptelenedett város kevés-
számú lakossága a legkülönbélebb elemekből tevődött össze.
A szegénységgel küzdő öslakosság mellett feltűnnek a né-
met és pedig főleg ausztriai telepések, valamint a bevándor-
ló rácok. A német telepések, az uralkodó irányzat és
előnyösebb vagyoni helyzetük folytán sokszor számuknál
jelentősebb szerepet játszanak. A városnak igazi éltető
eleme azonban a vidékről beköltöző magyarság, a mind
nagyobb számban megtelepülő földművesek és iparosok,
sőt a birtokkal nem rendelkező, elpolgárosodó kismemes-
ség. Rendkívül fontos szerepet tölt be a város szellemisé-
gének fejlődésében a vármegye közönsége, mely sűrűn

keresi fel a vármegye székhelyét és ott igen sok esetben palotát, házat, lakást tart fenn.

Az új lakosságnak építőanyagra volt szüksége. S mivel az uralkodóház érdekeivel ellenkezett azoknak a nemzeti és művészi hagyományoknak folytatása, melyeknek éppen Székesfehérvár volt egyik legjellegzetesebb képviselője, letéteményese, ezért nem ellenezte senki, hogy az új lakosság két kézzel nyúlt a régi alkotások romjaihoz, s mint kőbányát használta fel azokat. A kormányzóköri és azoknak a helyi képviselői még elő is mozdították ezt a rombolást, mert céljaiknak ez felelt meg.

Nem is volt kéznél olyan művész, aki a romok helyreállításához értett volna. A háborúk nemcsak az alkotásokat pusztították el, hanem a művész-nemzedékeket is. A székesfehérvári királyi építkezések kétségbevonhatatlanná teszik, hogy a városban egykor magas színvonalú helyi művészi élet is volt, de a 145 éves török megszállás nemcsak az alkotásokat pusztította el, hanem kiirtotta, szétzörta a városban élő művészeket is.

Igy a török hódoltsággal Székesfehérvár művészi fejlődésén másfél százados hasadék támadt. A felszabadulás utáni élet nem talált közvetlen kapcsolatot a multtal. A város iparkodó, törekvő lakossága az uralkodóház célkitűzéseinek megfelelően az akkori korszerű művészetet készen igyekezett a magyar talajba átültetni. Kiváló osztrák festők díszítették Székesfehérvár templomait; idegen származású mesterek nevéhez fűződnek az első művészi alkotások. A magyarság nagyszerű művészi hajlamával azonban hamarosan kitermeli a saját tehetségeit is, az eredmények a vas- művességben, szobrászatban, ötvösségben mutatkoznak először.

A nemzeti irodalommal és színházművészettel egyidejűleg tör előre a magyar képzőművészet, s a mult kihagyásait áthidalni törekszik. A magyar művészet újból meg-

teremti a kapcsolatot megszakadt hagyományaival és azokból új erőt merítve megy most már fejlődésének önálló útján.

Székesfehérvár királyi multjáról, a nagy magyar királyok áldozatos művészszeretetről beszélnek a török hódoltság előtti emlékek, bizonyoságot téve arról a magas művészi kultúráról, mely az ősi koronázó városban hajdan virágzott.

*

A barokk-kor emlékei Székesfehérvárott a polgárosodás útját jelzik. A magyarság lázas sietséggel igyekezett a művészetekben is helyrehozni a török uralom alatt elvesztett 150 évet. Nem uralkodók, nem is főúri mecénások itt a műpártolók, hanem az Egyház igényei és a polgárság összerakott áldozatos fillérei táplálják a művészetet.

Jellemző, hogy a török hódoltság után a legelső művészi értékű új épület a XVII. század utolsó évtizedében épült városháza. Érett arányaival, komoly, nyugodt megjelenésével, finom-rajzú változatos ablakpárkányaival ma is méltó kifejezője az épület rendeltetésének. Különösen szép oszlopos, erkélyes kapuzata, melynek komoly, lendületes szobrászati díszítését Walch Tamás készítette.

A városház után a nagyobb építkezések közül a Szent Ferenc-rend temploma és rendháza következik. Mindkettő magán viseli ugyan a barokk-kor jellegét és tömegében beilleszkedik ma is a város képébe, hangulatába, mégis építői nem törekedtek különösebb művészi hatásra. Az építetők előtt az a legfőbb cél lebegett, hogy mielőbb gondoskodjanak a rohamosan fejlődő város híveinek lelki gondozásáról és egyszerű, minden különösebb dísz-nélküli módon biztosítsák ennek külső körülményeit.

Csodálatos az a gyors egymásután, melyben a további nagy egyházi alkotások készülnek.

1731-ben kezdik építeni a karmeliták templomukat, mely ma a papnevelő intézethez tartozik. 1769-ben fejezik be ezt a nagy alkotást és máris ugyanezen idő alatt 1745—51. évek között felépítik a jezsuiták a mai cisztercita templomot. 1758-ban a régi Szent Jakab templom felhasználásával épül a Székesegyház. A felsorolt három nagy alkotás magában foglalja Székesfehérvárnak a XVIII. századból való legjellegzetesebb műemlékeit és együttesen mutatja be a falfestészet, faszobrászat, vasművesség leg-szebb alkotásait.

Legelőbb készült el a nagy egyházi alkotások közül a mai cisztercita templom. Jezuíták építették, kiknek mellette volt a rendházuk, gimnáziumuk, melyet 1724-ben nyitottak meg. A jezsuitáktól 1776-ban a pálosok vették át, míg 1813-tól az összes építmények a ciszterciták tulajdonába jutnak. A ciszterciták művészetszerető hozzáértése féltő gonddal őrzi a megmaradt műemlékeket és helyrehozta már mind azt a pusztulást, melyet az épületek katonai kórház, éléstár részére való felhasználása a XVIII. század végén és XIX. század elején okozott.

A mai cisztercita templomot és rendházat falfestményei, fafaragásai, stucco-díszei, remek vasmunkái elsőrendű műemlékké avatják.

A templomot Grabner Mihály építőmester tervezte és az megoldásában a kor átlag színvonalának felel meg. Mégis mikor a templomba belépünk, komoly művészi élmény érzése fog el bennünket. A közreműködő művészek összességéé az érdem, hogy egységes és kiegyensúlyozott hatást értek el. Amit kifogásolhatunk az építészetben, annak hibáit igyekezett a festő eltüntetni, sőt felhasználta arra, hogy a saját munkájának kiemelésével azt teljesen elfelejtse. Ahol a festő nem bírta a nagy lendületet, melyet az így ráháruló feladat megkívánt, ott tüneményes megérzéssel avatkozott be a faszobrász és gazdag képzelő-

erejével, bámulatos ihletettséggel átvette a művészet szavát és ismét felfokozta, magasba röpfítette a művészi hatás erejét.

Derűs, egységes térhatás tárul elénk a templomban, hol a festmények fürdenek a fényben. Caspar Franz Sambach osztrák festő alkotásai díszítik a mennyezetet, falakat. Sambach 1715-ben Boroszlóban született és 1795-ben Bécsben halt meg. Tanulmányai során Bécsben Donner tanítványa is volt és ez a magyarázata annak, hogy alkotásain gyakran tűnnek fel bronzrelief-utánzatú grisaille-ábrázolások. Tanára, majd igazgatója volt a bécsi művészeti akadémiának. Alkotásai maradtak fenn cseh és morvaországi templomokban, a bécsi Belvederében és a melki kolostorban. Hazánkban tőle való még a nagykanizsai templom oltárképe.

A székesfehévári templom Sambach egyik főműve. A három mennyezetkép elgondolása szegényes. A szentély kupoláján lévő mennyezetkép a felhőkön trónoló Szentháromságot, a hajó első boltozatán lévő a Regnum Marianumot, a harmadik pedig a jezsuiták nagy alapítójának, Loyolai Szent Ignácnak megdicsőülését ábrázolja.

Úgy tűnik fel, mintha a festő minden erejét, alkotó készségének legjavát a szentélyre és az összefoglaló festészeti kiképzésre tartogatta volna. A szentély főoltára mögött lévő falmező egyetlen hatalmas falfestmény, Nepomuki Szent János megdicsőülése, hol a mellékalakok korabeli helyi személyeket ábrázolnak. A festményt nem fogja körül és nem szorítja be építészeti kiképzés, hanem a festő azt is ecsetjével viszi tovább, ábrázol oszlopot, kupolát, párkányt megtévesztő szemfényvesztéssel, játszi könnyedséggel, a művészi lendület tobzódásával. A festett építészeti megoldás általában távol áll a mai ember művészi felfogásától és az őszinteség hiányosságának érzését kelti, ami a művészi élvezet teljességét zavarja. Mégis, mikor Sambach

ecsetjének útját követjük, nem érezzük a zavaró hatást, mert hiányzik belőle a megtévesztő szándék. Elragadtatott művészt érzünk csak, ki Isten dicsőségére alkot, felfelé visz bennünket minden ecsetvonásával és örömmel bízunk magunkat az ő vezetésére. Minthogy az építész sok falfelületet megoldatlanul hagyott, így a festő vette át a szót ezeken a területeken és pótolta az építészeti megoldást, de mindig a könnyed szín maradt az uralkodó és nem nehézkes árnyékokkal igyekezett olcsó hatásként a valóságot megközelíteni, illetve utánozni. A mennyezetképek elgondolásának szegénységéért bőven kárpótolnak bennünket a gyóntatószékek fölé festett jelképes, mélyértelmű gyermekangyalok. Könnyű, játékosan áttetsző színezés jellemzi Sambach alkotását, mely eredeti üdeségében maradt reánk.

Csodálatosan jól egészíti ki a templom belsejét, az építész szárazságát és a festő könnyed játékát a templom szószéke. Mint Schoen Arnold kimutatta, a szószék tervezője Bebó Károly óbudai szobrász. Bebó Károly 1712 körül született és 1779-ben Budán halt meg. Az óbudai Zichy grófok szolgálatában állt, mint uradalmi építési felügyelő, udvari szobrász. Számos szép faragott faoltár és szószék alkotása fűződik nevéhez, melyek közül kiválnak az Erzsébet apácák budai templomának, az óbudai plebánia templomnak és a buda-vízivárosi Szent Anna templomnak szószékei. A székesfehérvári cisztercita templom gazdag és mégis játékosan könnyed szószéke egészen kiváló mesteri alkotás, mely mozgalmasságával átveszi a szót ott, hol a többi alkotó társművész segítségére kell jönnie. Bebó Károly biztos tudásával, művészi készségével kitölti a teret és magával ragadja a szemlélőt. A szószék kiemelkedő művészi értéke a templomnak.

Méltóan illeszkednek a templom művészi hatásába a vasművesség alkotásai. A bejárat mellett lévő két oldal-kápolna vasrácsos kapuja gyönyörű példája hazai barokk-

művészetünknek. A mellékoltárok és padosorok gazdag faragásaikkal adják meg végül a templomnak a teljes művészi összhangot. A cisztercita templom legfőbb művészi értéke és hatásának titka éppen abban van, hogy a művészek nemcsak öncélúan alkottak, hanem tudva vagy öntudatlanul, a legszorosabban összeműködtek. Így jött létre a ki-egyenlített összhatás, mely a legapróbb részletek művészi megoldásából tevődött össze.

Nemcsak a közreműködő művészekről kell azonban megemlékeznünk, hanem magáról az építtető jezsuitarendről is. A templom, valamint a hozzátartozó építmények és azok művészi kiképzése bizonyossága a jezsuitarend magasfokú ízlésének és művészi kultúrájának. A jezsuitarend egyoldalú idegen hatás nélkül igyekezett székesfehérvári építkezéseinél foglalkoztatni a rendelkezésére álló legjobb művészeket. Kitűnő művészi érzékével Székesfehérvár legszebb műemlékét hozta létre.

Már a templom mellékoltárai és padjai feltűnnek re-
mekbe készült faragásukkal. Ennek a művészetnek betető-
zését találjuk meg a sekrestyében.

A négyszögű barokk-boltozatú helyiséget körös-körül tölgyfából készült, rendkívül gazdag rokokó faragás fogja be. Három oldalon rokokó díszítésű alacsony szekrények állnak, melyek felett domborműves faragásokkal ékes kehelytartó szekrények helyezkednek el. A domborműves faragások többnyire a templom oltárképeinek jeleneit örökítik meg, egészen kiváló művészi és szakszerű készséggel. A szekrények felső részei játékos angyalaikkal, felszökő, lobogó ékítményes díszekkel a rokokó stílusára vallanak. A középső oldal át van törve és itt két kitűnő mozgású angyal között tabernakulumszerű középszekrény emelkedik, melyet felül baldachinos megoldás zár le. A középszekrény domborműve Krisztus siratását ábrázolja. Méltó ki-egészítői a sekrestye berendezésének a gazdag megoldású

térdeplők, valamint a negyedik falat lezáró falburkolat, lángnyelvszerűen felcsapódó ékítményeivel.

A sekrestye pompás belső berendezése az 1764. és 1767. évek között készült. Mesterét, sajnos, nem ismerjük, valószínűleg a jezsuita-rend tagjai közül került ki. A berendezés nagyvonalú elgondolásában és részletmegoldásában egyaránt tökéletes mestermű. Alkotója kitűnő szobrásztehetség, aki a rokokó stílus lángoló mozgalmasságát teljesen átéli, de ura marad a kezében levő anyagnak is. Kihozza a fa anyagából mindazt, ami lehetséges, de nem vétkezik az anyagszerű felhasználás ellen. A tölgyfa remek kiérése, gyönyörű bronz felé hajló színe, tökéletessé teszi a sekrestye hatását.

A ciszterciák rendháza sok viszontagságon ment keresztül és széptagozódású folyosóit számtalanszor átmeszelték. Mintegy két évtizede múlt annak, hogy a sok mészréteg alól kiszabadították a lépcsőházak falait és mennyezetét borító szép barokkos stuccókat. Ugyancsak stuccó díszes mennyezete van a rendház ebédlőjének, könyvtárának és még néhány helyiségének, melyek azonban már inkább a rokokó stílust tükrözik vissza.

Ha a mai cisztercita rendház és templom építkezéseit és azoknak díszítését vizsgáljuk, akkor a még sok ismeretlen adat ellenére is megállapíthatjuk, hogy magának az építető jezsuita-rendnek volt olyan kiváló művészi ízlésű, világotjárt tagja, aki a művészi munkákat összefogóan irányította. A tervező építész, Grabner Mihály, több szempontból vitatható elgondolásával semmi esetre sem látszik olyan tehetségű építésznek, hogy a művészi kiképzésben neki nagyobb jelentőséget tulajdoníthatnánk. Legerősebb bizonyíték pedig amellet, hogy a jezsuita-rendből került ki a legfőbb művészi irányító: a gyóntatószékek felett lévő ábrázolások. Ezek a kő-grisailleban festett gyermekangyalok olyan mélyértelmű ábrázolásai a gyónás egyes

lelki mozzanatainak, hogy azok elgondolása csak nagyműveltségű egyházi férfiútól származhat. Valószínű, hogy aki ezekbe a részletmegoldásokba ilyen mélyértelmű elgondolásokat vitt és azokkal ilyen behatóan foglalkozott, az érvényesítette tudását és művészi érzékét más vonatkozásban is, sőt az egész művészi megoldásban.

Bár ma nem tartozik a ciszterciák tulajdonába, mégis ezen a helyen kell foglalkoznunk a cisztercita templommal szemben lévő régi gyógyszerertárral. Valamikor ugyancsak a jezsuitáké volt és ebből az időből származik szép rokokó faragásos berendezése, valamint nagyobb részt a múzeumban lévő felszerelése. Mióta a községi jezsuita gyógyszerterat az Iparművészeti Múzeumban helyezték el, az országban a legjelentékenyebb üzemben lévő művészi értékű gyógyszerterár a székesfehérvári. A középen elhelyezett kiszolgáló-asztal későbbi eredetű: az empire-kor jellegzetességét viseli magán.

A jezsuiták nagy építkezése mellett a másik kiemelkedő alkotás a karmeliták temploma és rendháza. Míg a jezsuita-építkezés öt év alatt folyt le, addig a karmelita templom építése és díszítése 1731-ben kezdődött és csak 1769-ben fejeződött be. Az előbbi a művészetek összhatásának remeke, viszont az utóbbiban kétségkívül elejétől fogva a festő viszi a szót és tartja lenyűgöző hatása alatt a szemléltőt. Az aránylag kis térhatású templom szép faragásai, vasrácsai magukban is komoly művészi értéket jelentenek, mégis Maulpertsch kitűnő falfestmény-sorozata mellett csak a művészi környezet kialakításának érdeme jut nekik osztályrészül.

Franz Anton Maulpertsch Langenalgerben született 1724-ben és Bécsben halt meg 1796-ban. Tanulmányait a bécsi akadémián folytatta, művészete azonban a velencei festészetben gyökerezik és főleg Tiepolo és Seb. Ricci voltak rá hatással. Oltárképei mellett művészetének igazi tere

a falfestmények, mennyezetképek. Munkásságának jelentős része Magyarországra esik és műveinek hosszú sorából csak mint legjelentősebbeket, a sümegi plebánia templom fal-képeit, a kalocsai érseki székház kápolnájának, a pozsonyi egykori primási palota kápolnájának, a féltoronyi kastély dísztermének, a győri székesegyháznak, a váci székesegyháznak, a pápai plebánia templomnak mennyezetképeit említjük meg.

A székesfehérvári falfestmények keletkezésének idejét Kapossy János 1767—1769 közé teszi. Minthogy a festés idejének meghatározására pontos adat ezidőszerint nem áll rendelkezésre, csak azt fogadhatjuk el kétségtelen bizonyosságnak, hogy a mesternek javaidejéből származó egyik legkiválóbb alkotásával állunk szemben.

A mennyezetképek a Szent Szűz születését, megdicsőülését ábrázolják.

A szentély mennyezetképe: a megváltás ígérete az elbukott, vakon sóvárgó emberiségnek. Ézsaiás próféta olvassa a festményen jövendölését a szepőlten fogantatásról és a bűnbeesett emberpár sóvárogva tekint a magasba. A megtörtén zuhanó sátán mellett az égi fényességtől elvakult és a felfelé vágyakozó emberiséget jelképező ifjú férfi halad a Szent Szűznek a felhők között megjelenő elragadtatott, légius tiszta alakja felé.

Kitűnő tájkép-részletek, csodálatos lendülettel megfestett angyalok egészítik ki a kavargó, pezsgő életet sugárzó ábrázolást, mely mintegy forgásban megy át a valóság-ábrázolásból a szellemibe, a jelenésbe. A festő magával ragadja a néző szemét, lelkét, hogy végül minden hatást felfokozva elvezesse végső mondanivalójához, a Szent Szűz alakjához és így a Szepőlten Fogantatás gondolatának kifejezéséhez.

A bejárat felé eső mennyezetkép a Szent Szűz születését örökíti meg. Megtaláljuk rajta a barokk minden jel-

legzetes gazdagságát, mozgalmasságát. A művészi elképzelés kavargó forgataga közepett a merészen rajzolt építészeti ábrázolások, a fölényes komponáló készség ellenállhatatlannul viszi a szemet az ég felé, ahonnan leszálló angyal fejezi ki Mária születésének csodálatos jelentőségét.

A középső kép Mária mennybemenetelét ábrázolja. A valóságnak és a földöntúlinak egymásba-folyó előadása, az alakoknak szertelen rövidülése és ellenmozgása forrongó hangulatot ad a festménynek, annak egész elgondolása követi az építészeti kiképzés köralakját és szervesen arra épül fel.

A festmény középpontjában a felhőkön felfelé szálló és szárnyas keruboktól körülvevett Szent Szűz sugárzó arccal tekint az égre. Mesterien alkalmazott pálmafa szökök felmellette a földből az ég felé, egybekapcsolva földet és eget, fokozva a mindenség hódolatát a Szent Szűz iránt.

Az egyes mennyezetképeket rokokódíszes festett keretezés veszi körül, négy-négy sarkában magános alakokkal, melyek maguk is mesteri alkotások.

Maulpertschet bámulatos képzelőereje és készsége, fölényes rajztudása és izig-vérig való festőisége teszik kiváló mesterré. Mennyezetképei örökbecsű példái a képszerkesztésnek. Tónus-érzékelésének biztonsága és finomsága, színeinek összehangoltsága és mégis tiszta, telített ereje eléggé nem méltatható értékei. A székesfehérvári mennyezetképek Maulpertschet legjobb alkotóerejében mutatják, és a városnak egyik legszebb, nagyvonalú műértékét jelentik.

Ugyancsak Maulpertschtől való a templom mellékoltárainak négy hatalmas festménye. Ezek azért is figyelmet érdemelnek, mert mesterük aránylag kevesebb ilyenmű alkotást hagyott hátra. Még fokozottabb figyelmet igényel azonban az oratóriumban levő falrafestett feszületkép. Itt közelről szemlélhetjük Maulpertsch művészetét, mely nemcsak a nagy mennyezetképek forgatagában érvényesül, ha-

nem egyszerű, kevés eszközzel való bensőséges átérzés kifejezésére is szolgál. Helyre nem hozható kár, hogy avataltan kezek többször is hozzányultak ecsetjükkel ehhez a falfestményhez és a mesternek ezt a bensőséges szép alkotását egyes helyeken elrontották. Azonban ebben az állapotában is sokat elárul ez a festmény Maulpertsch kiváló művészetéről: megdöbbentően fájdalmas hatású ábrázolása Krisztus Urunk keresztrefeszítésének.

A festményeken kívül kiváló művészi értéket képviselnek a templom gazdag faragásai. Az oltárok, a szószék és a sekrestye bútorai a rokokó élénk művészi életének és kifogyhatatlan képzelőerejének bizonyágai.

Mintha a két rendház, a jezsuitáké és a karmelitáké, nemes művészi versenyre kelt volna, a stucco-díszes mennyezetet a mai papnevelőintézet boltozatos ebédlőjében is megtaláljuk és a kitűnő egyenlőértékű vasrácsokat az oldal-kápolnában. A dús faragások között külön is említésre méltó a bejárat mellett baloldalt lévő kápolnában a keresztrefeszítésnek négy-alakos jelenete, mely provinciálisabb jellege mellett is érdekes és megrázó erejű művészi alkotás.

A XVIII. század egyházi építkezéseinek harmadik nagy műve a székesegyház. A város közepén emelkedő kis dombon épült 1758—1768 között. A közhit szerint a régi, XV. századból származó roskadozó Sz. Jakab-templom helyére építették, annak lebontása után. Nyomát találjuk olyan feljegyzéseknek, hogy a Szent Jakab-templom falait is beépítették az új székesegyházba. Az 1936—37. években történt helyreállítás alkalmával kiderült, hogy a Szent Jakab-templomnak romjait sokkal nagyobb mértékben vették igénybe az átépítéskor, mint eddig gondolták. A templom barokktornyai napvilágra kerültek a Szt. Jakab-templom gótikus ablakai bizonyágául annak, hogy a székesegyház helyén valamikor ugyancsak művészi értékű templom állott.

A négy gótikus ablaktöredéken kívül nem maradt más látható nyoma a régi templomnak, sőt a helyreállítás alkalmával még a gótikus kiképzésből maradt két pillért is lefaragták. A várost ért sok viszontagság között azonban még ez a néhány gótikus ablaktöredék is értékes emléke a város régi művészi kultúrájának.

A mai székesegyháznak, mely építése idején még csak plebániatemplom volt, a tervezője ismeretlen és bár belsejének térhatása tágas, mégis sok nehézkes és megoldatlan részletével nem sejtet kimagaslóbb művészt. Mennyezetképeinek alkotója Johann Cimbal bécsi festő. Cimbal életrajzi adatai kevéssé ismertek, valamint munkásságának emlékei is. Stammersdorfbán élt és 1821 után halt meg. Főleg ausztriai templomokat díszítenek falfestményei, Magyarországon a fehérvárin kívül a kerkaszentmiklósi templomot festette.

A székesegyház három nagy mennyezetképe Szent István királyt ábrázolja. Az első a szent király megdicsőülését, a második a püspökség alapítását tárja elénk; a harmadik képen Szent István intelmeit osztja fiának, Szent Imrének. Mind a három festmény vértelen alkotás és nem jobb az azokat kiegészítő pendantifs-ok sem. A mennyezetképek a templom rossz szellőztetése és a többszöri szakszerűtlenül végrehajtott helyreállítás következtében sokat szenvedtek. Az 1936—37. években történt legutóbbi helyreállításuk sem tudta újból napvilágra hozni az elkenet, átfestett értékeket.

A templom legsikerültebb részei a főoltár és a főoltárkép. Az előbbi Mária Terézia rendeletére F. A. Hillebrandt udvari főépítész tervezte. A főoltárképet pedig ugyancsak az uralkodó megbízásából Vinzenz Fischer bécsi festőművész 1775-ben festette. A főoltárkép azt a jelenetet ábrázolja, amint Szent István a Boldogságos Szűz oltalmába ajánlja az országot.

A székesegyház nehézkes belsejében meglepően és üdítően hat a szentélyben emelkedő oratórium-falak finom és könnyed copfstílusú díszítése. Ugyancsak értéket jelent a padok szép rokokófaragása, valamint az oldalkápolnák vasrácsai, melyek mindig visszatérő bizonyosságai Székesfehérvár fejlett vasművességének.

A székesegyház kincstára néhány jellegzetes XVIII. századbeli alkotást őriz. Ilyen az 1777. évben Bécsben készült Szent István fejedelmek tartó, melyben még megvan a XVIII. századból származó félgömb-tok, amiben előzőleg az ereklyét őrizték. Egy renaissance és néhány barokk, rokokó kehely egészíti ki a gyűjteményt, melyekhez egy domború-hímezésű Mária Terézia-korabeli miseruha és egy gazdagdíszű pluviále járulnak, mint érdemes művészi alkotások.

Eddig még nem méltatott és jóformán ismeretlen műemléke Székesfehérvárnak a görögkeleti templom. Elfeledtségének egyik oka külvárosi, a forgalomtól távoleső fekvése. Érdekes és a maga korára jellemző a bizánci és rokokó elemek egymás mellé helyezése, ami éppen a két stílusnak egymástól való szertelen távolsága folytán egészen meglepő és különleges hatást vált ki. A falfestmények elrajzoltságuk mellett sem nélkülözik az áhítatot és a művészi ihletet. A rokokó ikonostázt mesterien helyezték el és építették be a tőle idegen környezetbe. Alsó részének zárt, komoly egysége felfelé fokozatosan enged, hogy végül már csipkeszerű könnyűséggel fejeződjék be. A két stílus összeillesztésének, a szinte lehetetlen feladatnak mesteri megoldását szemlélhetjük benne. Az ikonostáz jobboldalán levő felírás szerint a festményeket Jovan Grabovac és Grigorju Popovicz 1771. évben készítették.

A nagy egyházi alkotások mellett gyors ütemben alakult Székesfehérvár utcáinak képe is. Sorban tűnnek fel a kedves barokk, rokokó, copf, empíre stílusú magánházak

jellegzetes kiugró, zárt erkélyekkel, melyek még ma is anynyira hozzátartoznak a belváros képéhez.

A világi épületek között a városház mellett egyik legrégibb a volt Hiemer-ház, a mai belvárosi plebánia-épület. Kiugró, zárt erkélyével, bájos szoborfülkéjével, az ablakpárkányok változatos finom rokokódíszítésével egyike az ebből a korból származó legszebb épületeknek. Szobáinak stuccodíszes kiképzését ma már csak az erkélyfülkében lévő töredék őrzi, lépcsőházának szép vaskapuját pedig a városi múzeumban helyezték el.

A székesegyház környékének régi, hajladozó szűk utcáiban kedves öreg házakra találunk, ilyen pl. a Szent István-utca 8. számú ház az 1781. évből.

A copf, illetve empíre stílus jeles képviselője az egykori Zichy-palota, mely egyszersmind bizonyossága annak, hogy a vármegye főurai is laktak Székesfehérvárott. A Zichy-palotát a városház kibővítésének céljaira a város vásárolta meg és azt 1936—37. években Kotsis Iván egyetemi tanár tervei szerint két oldalszárnnyal látta el, hogy így a város hivatalai számára megfelelő hellységeket biztosítson. Az átépítés megkímélte a palota minden értékét, sőt azt tovább gazdagította. A Zichy-palota gyönyörű kapujával, erkélyének, lépcsőházának, ablakainak pompás vasmunkáival, homlokzatának kitűnő füzérdíszivel legszebb főúri épülete a városnak.

Ugyancsak említést érdemel a Székesfehérvári Takarékpénztárnak épülete a Városház-téren ablakdíszjeinek domborműves arcképeivel, valamint a Szógyényi-ház ívesen hajlított ablakaival.

A Városház-tér épületeinek szép együttesében mégis az 1800. év körül copfstílusban épült püspökség az uralkodó. Részben a régi koronázó-templom helyén épült és hatalmas méreteivel kifejti a katolikus egyháznak a városban elfog-

lalt jelentőségét. Kitűnő arányaival, természetes és áttekinthető tagozásával, pompás díszítéseivel hazánk egyik legszebb főpapi palotája. Belső berendezése főleg empíre, biedermeier stílusú. Első pillantásra feltűnnek benne kályhái, melyek a fehérvári kályhásipar remekei. A nagy fehérmázás hengeres kályhák a copf és empíre stílus elemeit vegyítik, míg a szép zöld kályhák a tiszta barokk ízlést sugározzák és alakjuk nemes vonalaival fölülmúlják szépségben az előbbieket.

A püspökség mellett a másik legkiemelkedőbb jellegzetes épülete a városnak a vármegyeház, mely hatalmas, egységes tömegével Fehérvár belvárosának második legnagyobb terét díszíti. A klasszicizmus körébe kell már számítanunk, de belsejében még érzik a barokk formában felnöve építésznek kitörölhetetlen barokk-érzése és ahhoz való benső ragaszkodása. Tekintve, hogy a legtöbb fehérvári nagy építkezés története még felderítetlen, érdekes végigtekinteni a vármegyeház építésének körülményein, melyeket Bierbauer Virgil tárt fel egyik tanulmányában. A megyeház építése 1798-ban került először szóba. 1806-ban a Hofbaubuchhaltung készített tervet, ezt azonban a vármegye közönsége nem fogadta el. Johann Tegl helybeli kőművesmester kapott megbízást újabb terv bemutatására. Tegl terve sikeresen oldotta meg az alaprajzot, azonban a homlokzat kialakítása ezúttal sem volt kielégítő. Ekkor a vármegye, 1807-ben, Polláck Mihályhoz, a kitűnő építőművészhez fordult, aki hatalmasarányú, erőteljes, de mégis finom hatású homlokzatot tervezett. A vármegye közönsége végül a három tervet egyesítette s így egy negyedik terv készült el, mely számolt az építetőknek minden igényével. Kétségtelen, hogy a legegységesebb és legszebb hatású Polláck tervének megvalósítása lett volna. El kell ismerni viszont, hogy az ismeretlen nevű harmadik bécsi építész, aki a végleges tervet készítette, ugyancsak kiváló, monumentális hatásra törekvő

művész volt. Mindenesetre a székesfehérvári megyeház, mely a vármegyék székházainak gyorsan épülő sorában az elsők között készült el, méltó alkotása a vármegye közönségének és áldozatkészségének. A vármegyeház építési költségei 133.786 bankó forintot tettek ki. Az épület súlyos, komoly megjelenésével kifejezi azt az iránytadó ősi erőt is, melyet a vármegye a koronázó város történetében betöltött. A Megyeház-tér épületeinek egyenletes, zárt tömege méltó keletet ad a vármegye székházának.

A főurak, a vármegye nemessége, a város polgársága sok szép magánpalotát, lakóházat, kúriát építtetett az iránytadó nagy középkorú stílusában és hagyományai alapján. A gyakori átalakítások ellenére is ezeknek az épületeknek részletszépségei még sokszor szemünkbe tűnnek Székesfehérvár utcáin.

Sajnos, a régi várkapukat, melyek a XIX. század közepéig több helyen fennállottak és még jobban kidomborították a város középkori jellegét, fokozatosan lebontották. Ugyancsak sok esetben elkerültek ebben a korban a házakról a gyönyörű vasmunkák is, valamint sokat szenvedtek a hanyatló ízlés következtében a szép homlokzatok. A mai Fehérvár már féltve őrzi pótolhatatlan emlékeit és amit már visszaállítani nem lehet, azt igyekszik legalább kitűnő múzeumában megőrizni. Itt gyönyörködhetünk a barokk-, rokokó-, empíre-kor sok nemesvonalú, finom munkájú vasrácsában, vascégérében. Erről a korról beszélnek a múzeumban lévő céh-emlékek, céh-korsók, céh-ládák.

Érdekesen tárul fel előttünk ezek nyomán a kor, mely Székesfehérvár barokk, rokokó, empíre emlékeit létrehozta. Látjuk kialakulni Fehérvár polgári társadalmát, amint a magyar szellemiségben levő erő a különböző nemzetiségekből összetevődő lakosságot áthatja és kialakítja annak mai egységes magyarságát.

A műemlékeknek egyenkint való áttekintése, értékelése azonban könnyen hamis képet adhatna a város törökutáni multjáról. Értetlenül állnánk sok elmúlt esemény és sok szép alkotás előtt, ha azokat nem helyeznénk vissza a maguk korának szemléletébe. Nem elég esztétikailag értékelni a megmaradt emlékeket, hanem meg kell keresnünk az okokat, melyek Székesfehérvár középkori műemlékeit pusztulni hagyták, de helyükbe ugyanakkor szép és örökbecsű alkotásokat emeltek. A város mai barokkjellege alatt egy pillantást kell vetnünk a középkor múló, pusztuló emlékeire. Működésben kell látnunk azokat az erőket, melyek a barokk Fehérvár kialakulását éltették, táplálták. Látnunk kell a magyar politikai, kulturális, művészeti élet új rügyfakadását, virágbaszökését.

Meg kell értenünk a magyar szónak Fehérvárról felcsendülő csodálatos erejét, mely a költőkön, színjátszáson keresztül bejárta az országot. Fehérvár követének a reform országgyűléseken nyilvánított jövőbelátó állásfoglalásai mutatják a város haladó, élen-járó szellemét.

Csak előzményeinek és folytatásának ismeretében érthetjük meg Székesfehérvár barokk-korát, mely fokozatos kialakítója volt a modern városi polgárnak és átmenő állapot ahhoz, hogy a mai kor büszkén mutathassa alkotásait, mint a magyar szellemiségnek idegen behatástól mentes művészetét.

Romok között meghúzódó mintegy 200 faházával indult el 1688-ban a Szent István által alapított királyi város, hogy 145 évi török-megszállás után, megfosztva a különleges királyi kegytől és ékességeitől, újra kivívja helyét a magyar életben. A kevésszámú és megsanyargatott őslakosság mellé megindul a bevándorlás, a vidék magyarságának, a német telepéseknek és pedig főleg iparosoknak, valamint a rácoknak beszivárgása. A magyarság állandóan tartja többségét, amint azt már az 1688-ban készült összeírás is

mutatta, mikor a lakosságnak mintegy 70 százaléka volt magyar. A magyarság inkább a külvárosokban helyezkedik el, míg a németység a belvárosban tömörül és a város gyorsütemű fejlődésében anyagilag jobban érvényesül. Az uralkodóház politikai célkitűzései, a katonaságnak állandóan megnyilvánuló nyomása mellett a német lakosság időnként nagyobb súlyra is tesz szert a város életében, mint amely számarányánál fogva megilletné. Érvényesülését előmozdította az is, hogy ebben az időben a céhek igen erős hatalmat jelentettek és mivel a németység főleg iparral foglalkozott, így a céheken keresztül természetszerűen jobban tudta biztosítani befolyását. Minthogy a város mai termőhatára akkor még nagyjából ingovány és terméketlen pusztaság volt, az inkább őstermeléssel foglalkozó magyar lakosság lassabban és nehezebben érvényesült. Fáradságos és nehéz munkát igényelt, amíg a földműveslakosság a terméketlen talajt apránként meghódította.

Ha a mai kutatás mellett látjuk is a lakosságnak ezt a sokféle összetételét, mégsem szabad ezeket a nemzetiségeket zárt egységeknek tekinteni. A beszivárgás inkább egyenként történt és a lakosságot a közös nehéz sors, a napi kenyérért való küzdelem forrasztotta össze. Az oktatásügy terén a hézagok között Barag András magyar iskolamester nevével találkozunk először. Német iskoláról gondoskodik a város 1693-ban, de ugyancsak hiteles adatunk van 1703-ból magyar iskoláról. A városi jegyzőkönyvek írásánál többször változott a magyar, latin és német nyelv használata. E tekintetben is részben a kormányzat irányítása, részben a hivatali betöltők személye, nyelvtudása volt irányadó. A lakosságnak a hatóságokhoz intézett beadványai is azt mutatják, hogy a polgárok szabadon használták anyanyelvüket. Nemzetiségi kérdés nem volt Székesfehérvárott és a város magyar jellegét még az idegen nyelvhasználat sem befolyásolta.

A város lakosságának legfőbb gondja és minden igyekezete saját polgári jogának kiépítése volt. 1703-ban sikerült a városnak az uralkodótól visszanyernie a régi kiváltságokat. Ez azonban nem volt elég, hanem meg kellett szerveznie városi közigazgatását is, mely ebben a korban az egyes városokban nagyjából hasonlóan, de mégis a helyi állapotok figyelembevételével alakult ki.

A belső és külső tanács, valamint a választott közönség irányították a város ügyeit, melynek élén közigazgatási, valamint bíraskodási szempontból a megkülönböztetett tiszteletet élvező főbíró állt. Csak 1787-ben változik meg a főbíró hatalma olyképpen, hogy a közigazgatásban gyakorolt szerepét a polgármester veszi át. A tanácsosok főleg iparosok, kereskedők voltak, de nagyon gyakran töltötték be ezt a hivatalt a városban lakó polgárjogot szerzett nemesek is. A főbírónak mindent átfogó tekintélye mellett kivételes szerep illeti meg a városi közigazgatásnak egyik legérdekesebb tényezőjét, a városi szószlót. Benne láthatjuk a polgári gondolat megtestesítőjét, a polgári öntudat letéteményesét. A szószló a külső tanács vezetőszemélye, akit előbb maga a külső tanács, majd később a választott polgárság összessége emelt szavazatával erre a tisztségre. Egyéb hivatali teendői mellett legfőbb szerepe volt a szószólónak, hogy a külső tanács javaslatait, határozatait ő adta elő a belső tanácsban két külső tanácsbeli jelenlétében. A városi szószlói intézmény kifejezője volt a hivatásos tisztviselők mellett a polgári akaratnak, jogoknak és mintegy azt az igényt fejezte ki, hogy a hivatal a polgári jogok fölé ne emelkedjék.

Félte őrizte jogát a polgárság az államhatalom és a hatalmaskodó katonai hatóságok irányában egyaránt, sőt folytatta küzdelmét a nemesi jogok túlságos érvényesülése ellen is. Érdekes példája ennek, amikor a Zsarnóczay-örökösök esetében kimondták, hogy bár atyjuk nemes ember volt,

mégis, mivel városi polgárjogot nyert és polgári módon szerezte vagyonát, hagyatéka tekintetében ennek megfelelően nem a nemesi, hanem a polgári jog érvényesül.

Higgadt, kilengésektől mentes, takarékos gazdálkodás jellemezte Székesfehérvár XVIII. századbeli kormányzását. Nem a gazdagság, hanem a tisztességes polgári jómód érvényesült. A polgárság minden erejét a gazdasági megerősödére, a polgári jogok kiépítésére, kiszélesítésére fordította. Erős és élénk élet fejlődött ki a céhekben. Meglepően gyorsan alakul a városkép, részben az egyháziak, szerzetes rendek jóvoltából, részben a nemesség, polgárság adakozásából épülnek a templomok. Mellettük azonban a polgárság házai is izléstről, jómódról beszélnek.

Különös ellentétet látunk így kialakulni Székesfehérvár lakossága és szellemisége, valamint művészeti emlékei között. A XVIII. század épületeinek tervezői osztrákok, ugyancsak azok a kimagasló festőművészek, Sambach, Maulpertsch és Cimbal is. A felületes szemléletben könnyen támadhat így az a hiedelem, hogy a város polgársága ugyancsak teljesen idegen szellemiség letéteményese volt.

A behatóbb vizsgálat azonban megadja ennek az ellentétnek a magyarázatát.

Építőanyag, kő, fa hiányzik Fehérvárott, így az otthont kereső lakosság siet felhasználni mindent, ami könnyen kezébe jut, és kőbányának használja a régi dicsőséges emlékeket. Követi ebben a katonaság példáját annál is inkább, mert 1702-ben I. Lipót az olasz stílusú várfalak lerombolását is elrendelte, mely intézkedésében nemcsak katonai, hanem politikai szempontok is közrejátszottak. Nagy Lajos, Mátyás király sírkápolnáit 1800 körül ugyanerre a sorsra jutnak, mert az uralkodóház a legkisebb érdeklődést sem tanúsította fenntartásuk iránt. Helytelenül értelmezett városrendezés következtében rombolták le végül a régi várkapukat, az utolsót 1870-ben.

Nagyobb épületek emeléséhez, művészi alkotások megvalósításához megfelelő képzettségű hazai mesterek nem álltak rendelkezésre. Természetesen a város érdeklődése a legközelebbi országhoz, a szomszédos Ausztriához fordult, melynek kultúráját a mindig magyar földön lezajló harcok a török pusztításától megmentették. Az osztrák művészeknek kitűnő munkaalkalmat jelentettek a török alól felszabadult magyar városok, községek. Hosszú évtizedek kellenek új művésznemzedék kiképzéséhez és Székesfehérvár művészettörténetében ezt az időszakot töltik ki az osztrák mesterek kitűnő alkotásaikkal.

Rendkívül érdekes azonban megfigyelni a fehérvári nagy mennyezetképek tárgykorét. A mai cisztercita-templom középső mennyezetképe azt ábrázolja, amint Szent István a Boldogságos Szűz oltalmába ajánlja az országot. Ugyanezen a képen látjuk a magyar ifjúság példaképének, Szent Imrének alakját is. A székesegyházban már a felírás is hirdeti, hogy a város és polgársága az akkori plebánia-templomot Szent István király tiszteletére emelte s mint láttuk, a mennyezetnek mind a három festménye Szent Istvánhoz fűződő elgondolás.

Ezeknek a festményeknek a biznysága szerint a városban kitörőhatalmenül és mélységesen élt az a tudat, hogy Székesfehérvár Szent István városa. A régi dicsőséges napok emléke nem halványult semmit és ahol csak a város és polgárság beleszóllhatott az alkotásokba, a külföldi művészt a magyar történet a szentistváni hagyományok megörökítésére ösztönözte. A festmények mellékalakjai pedig a XVIII. század magyar viseletét hordják. A barokk magyarság idegen művészekkel is a saját eszményeit akarta megörökíteni.

Székesfehérvárott is érvényesült az a törvényszerűség, hogy a városi családok 150—200 év multán kihalnak, eltűnnek. Ezzel együtt járt az is, hogy értékes kultúrtörténeti

bizonyítékok, képzőművészeti, iparművészeti emlékek szét-szóródtak. Sajnos, ezek felkutatására még aránylag kevés időt, fáradságot szenteltek. A még élő régi családoknál megtalálhatjuk az arcképek hagyományos sorozatát. Ez alkotások egyrésze jó mesterek kezére vall, de a kor szokása szerint kézjegy, jelzés hiányzik róluk. Schoen Arnold igyekezett a festőkre, szobrászokra vonatkozó feljegyzések alapján megkeresni a művészeket, akik a városban működtek; egyelőre hiányzik a lehetősége annak, hogy a festmények és szobrok alkotóit ezeknek névsorából megállapítsuk. E tekintetben csak további kutató-munka és szerencsés véletlen hozhat eredményt. Ötvösök neveit már ismerjük és hitelesen megállapítható munkáik magas felkészültségről és a polgári társadalom művészi igényéről tanuskodnak. Az ékszeres is a polgárság biztos művészi ízlésének biznyságai. A fennmaradt bútorok mutatják, hogy Fehérvár asztalosipara fejlett volt a XVIII. és XIX. században. Régi végrendeletekben gyakran olvasunk olyan megjegyzést, hogy valamely bútordarab a hagyományozó kertjében, szőlejében levő fából készült s mintegy ez szolgál annak ismertetőjelül. A belső berendezésnek, a bútoroknak, az otthonnak meleg szeretete árad ezekből a megjegyzésekből. Az iparostól kiváló munkát vártak el és magas igényt támasztottak mesterségével szemben.

A régi polgári könyvtárakra vonatkozó feljegyzések, családi írások biznysítják a magyar, latin, német nyelv használatát, sőt mellettük a francia nyelv és irodalom ismeretének bőséges nyomait is megtaláljuk.

A város művelődésének egyik pillére a gimnázium, melyet 1724-ben a jezsuiták nyitottak meg. Tőlük 1776-ban veszik át a pálosok, majd 1813-ban a ciszterciák.

Ugyancsak nagy mértékben emelte a város kulturális színvonalát a püspökségnek és káptalannak 1777-ben történt

alapítása. Kiváló, nagyműveltségű főpapok a tudomány és művészet szeretetét sugározták szét a városban.

Vagyonában és jogaiban megerősödött, művelt polgárságot találunk Fehérvárott a XVIII. század végén. Ez a polgárság már nemcsak a ma és holnap kicsinyes gondjával foglalkozik, hanem mindinkább törődik a haza általános érdekeivel. A vidéki nemesség minsűrűbben költözik a városba.

A pálosok gimnáziumában hazafias nevelés folyik. Itt tanít 1780-tól Virág Benedek, sőt a pálosrendnek 1786-ban történt feloszlata után is megtartja tanári állását és sok keserűség, gond között itt működik 1797-ig, mikor azután Pestre költözik. A nagy költő fehérvári életéről nem sok adatunk van, mégis, ha költeményeit olvassuk, meg kell éreznünk, hogy a város történeti multja is segített beteljesíteni tüzes, ízig-vérig való magyarságát. Elképzeltjük, hogy aki ezeket a költeményeket írta, ugyancsak izzó magyarságot olthatott tanításának 17 esztendeje alatt a fehérvári ifjúság lelkébe. Mikor aggkorában életrajzi adatait kérték tőle, csak ennyit mondott: „születtem, szerettem hazámat s dolgoztam érte. Ez az én életem története. Tegyetek ti is így, tanítsátok utódaitokat és, ha azok is ezt teszik, akkor Magyarország boldog lesz”. Ezen a tanításon nőtt fel 17 éven át Székesfehérvár serdülő ifjúsága.

Csak két évet töltött Fehérvárott Anyos Pál 1782-től kezdve 1784-ben bekövetkezett haláláig. A „Kalapos király” szerzőjének izzó hazaszeretete rövid idő alatt is tudott lángot gyújtani. Ha a fehérvári családok történetét lapozzuk, szembetűnik, hogy mint tüzesedett át ebben az időben az ifjúság, mely a gimnázium falai között tanult.

Legmagasabb lángot ez a tűz először a színművészetben és annak támogatásában vetett. A XVIII. században Székesfehérvárnak nem volt színtársulata, hanem a budai, pécsi,

zágrábi színtársulatok tartottak időnként németnyelvű előadásokat. Fejérmegye kezdettől fogva szívén viselte a magyar színjátszás ügyét és Pestvármegyének a magyar színészetért folytatott küzdelmét mindig melegen támogatta. Sőt nem elégszik meg a vármegye a feliratokkal sem, hanem a maga erejéből anyagilag is támogatja a magyar színészet ügyét. 1811-ben megindul az adakozás a pesti magyar színház fenntartása érdekében és folytatólagosan tart 1818-ig. Főurak, a nemesség, a polgárság adja össze azokat az összegeket, melyek lehetővé teszik, hogy 1813-ban Kulcsár István pesti magyar színiigazgató egy összegben 12.000 forint támogatást vesz fel a vármegye közönsége részéről.

Ugyanebben az évben Kulcsár István társulatával Fehérvárott vendégszerepel és olyan sikere van, hogy a következő esztendőben már háromszor tér vissza. Az egykorú „Almanach” azt írja: „Fehérvár az, hol szerencsés volt a magyar Társaság az ottani magyarságban feltalálni a régi magyaroknak igaz nemzeti lelkét”.

Mikor pedig a nemzeti színészet ügye Pesten hajótörést szenvedett, Fejérmegye közönsége ragadta fel a fáklyát és saját erejéből létesített Székesfehérvárott színtársulatot azzal a szándékkal, hogy azt állandósítsa. Az első évben, 1818-ban, 21.318 forint gyűlt össze közadakozásból erre a célra. Először három évre szerződött a vármegye s az intézmény főigazgatóságával Kolossváry Pál főszolgabíró bízta meg. Kolossváry fáradhatatlan munkásságával örökbecsű érdemeket szerzett. A színtársulat játékát osztatlan elismerés, lelkesedés kísérte. A régi koronázó város újabb dicsősége, mikor 1819-ben a fehérvári színtársulat Pestre megy vendégszerepelni, hogy ott a nemzeti színészet ügyét hirdesse. Pest közönségének határtalan lelkesedése a színtársulatot még ugyanebben az évben újabb vendégszereplésre ösztönözte. Érdekes, hogy a szabadtéri színpad kísérletét is

megtaláljuk, mikor a fehérvári társulat 1819-ben a szomszédos Moha község parkjában tartott előadást. Sajnos, e dicsőséges időszakot szomorúbb napok követték. 1826-ban Fejérmegye és a város közönsége, kifogyva a támogatás eszközeiből, feladta az önálló színjátszó társulat fennmaradásáért folytatott küzdelmét.

Székesfehérvár polgársága a XVIII. század folyamán teljesítette feladatát: kialakította a maga városi jellegét, város-képét. Megszervezte földművelését, iparát, kereskedelmét. Biztosította jogállását, megszervezte közigazgatását, kiegyensúlyozott takarékos gazdálkodását. Kitermelte a magasabb hivatású polgár, a művelt, tudomány és művészet-szerető patricius példáit. Ez a fokról-fokra fejlődő folyamat a XIX. század elején a hazafias érzés kivirágzásában folytatódott. 1814-ben a közigazgatásba már kizárólag a magyar nyelv használatát vezetik be. A reform-országgyűléseken Székesfehérvár követe úgy a kapott utasítások, mint saját állásfoglalása alapján a legszebb nemzeti eszméket képviseli. Messze a jövőbe-látó megnyilatkozásai a mai idők gazdasági és társadalmi kérdéseit érintik már és bizonyosságai a városi polgárság emelkedett hazafias érzésének.

Végezetül nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy Vörösmarty Mihály ifjúsága is Székesfehérvárhoz kapcsolódik. A „Szózat” költője az ősi királyi város iskoláiban nevelkedett . . .

De a reform-kor, melynek Székesfehérvár legnagyobb neveltje egyik első ébresztője volt, már véglegesen kivezette a magyar szellemiséget a barokk hagyományaiából.

Fokonként új erők, célkitűzések kezdtek jelentkezni, új életformák foglalták el a régiéket helyét. A barokk, rokokó, empíre-kor műemlékei, művészi alkotásai azonban tovább élnek és történelmi arculatuk adják meg Székesfehérvár további művészi fejlődésének alapját.

B I B L I O G R Á F I A

Károly János: Fejér vármegye története, 1898.

Dr. Lauschmann Gyula: A székesfehérvári színészet múltja, 1899.

Velinszky Ferenc: Székesfehérvár szab. kir. város elemi püspöki iskolái 1696-tól—1896-ig.

Dr. Lauschmann Gyula: Virág Benedek és Ányos Pál viszonya Székesfehérvárhoz, 1905.

Lakatos Dénes dr.: A székesfehérvári ciszterciarendi katolikus főgimnázium száz éves története, 1914.

A Magyar Mérnök és Építészegylet Közlönye 1925. évf. 115. lap.

Magyar Művészet VI. évfolyam, 7. szám, 1930.

Székesfehérvári Szemle (A fejérmegyei és székesfehérvári múzeumegyesület kiadványa) 1931—1937.

*

i. A Városház kapuja

2. A cisztercita-templom belseje

3. Cisztercita-templom. Kovácsolt vaskapu

4. A cisztercita-templom szószéke

5. A cisztercita-templom sekrestyéje. A fafaragások középső részlete

6. A cisztercita szekrestye

7. Részlet a cisztercita szekrestye fafaragásából

8. A cisztercita sekrestye

9. Részlet a stucco-díszes cisztercita rendház lépcsőházából

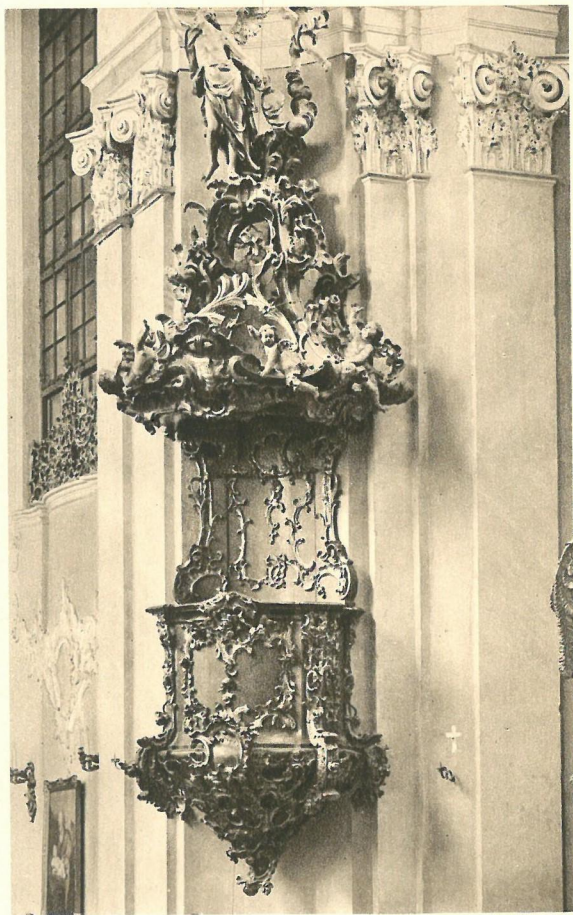

10. Maulpertsch mennyezetképe. — Szemináriumi templom

11. Részlet Maulpertsch mennyezetképéből

12. A szemináriumi templom szószéke

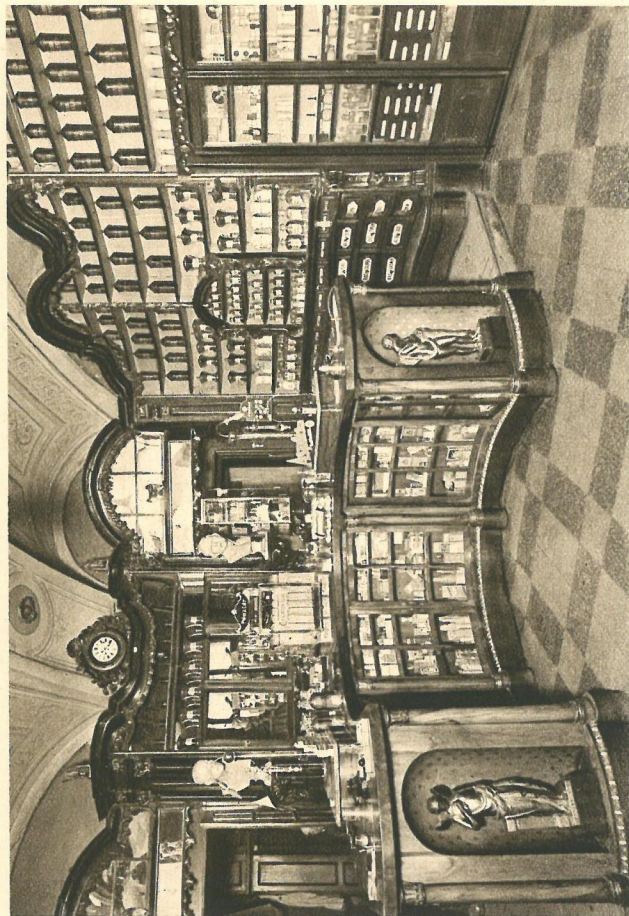

13. Maulpertsch falfestménye a szemináriumi oratóriumában

14. Festett szoborcsoport fából. Szemináriumi templom,
oldalkápolna

15. A volt jezsuita gyógyszerészár

16. A barokk székesegyház tornyai gótikus ablakmaradványokkal

17. A székesegyház belseje

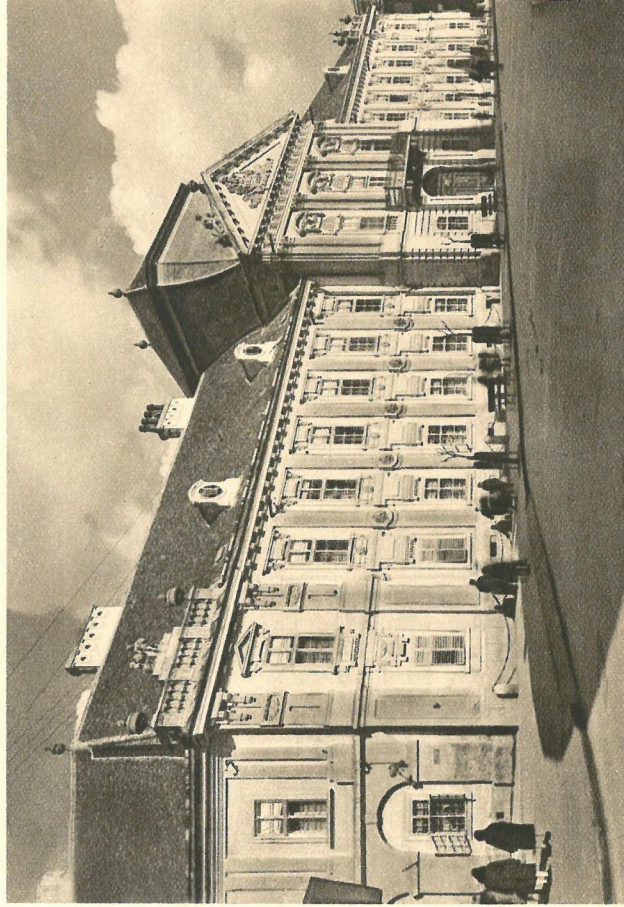

18. A görögkeleti templom belseje

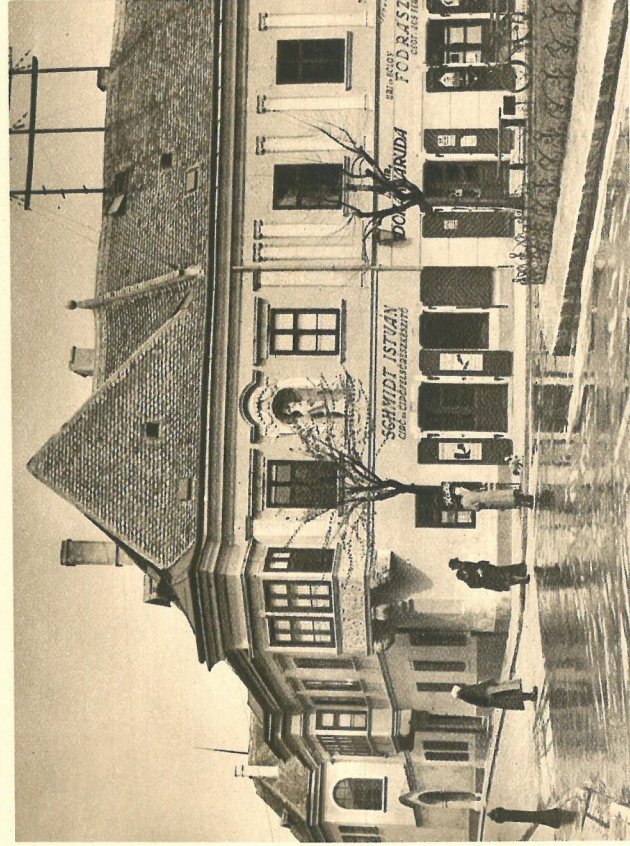

19. Szent István-utca a székesegyházzal

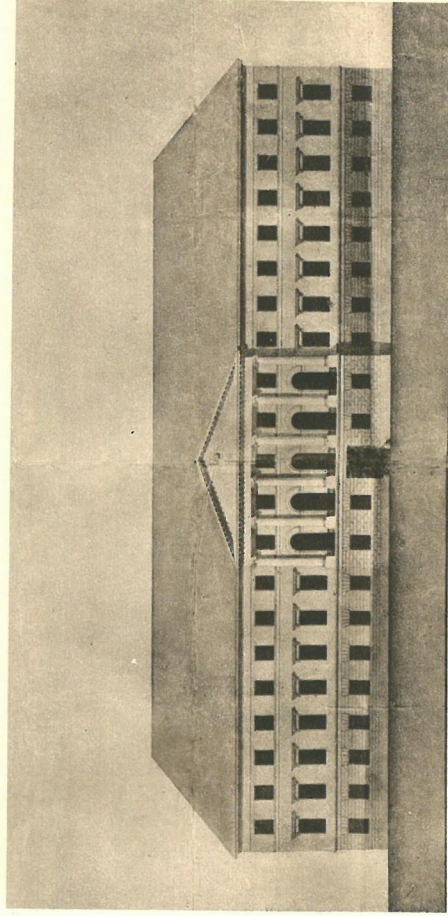

20. A püspöki palota

21. A belvárosi plébánia

22. Pollack Mihály eredeti terve a vármegyeház építésére

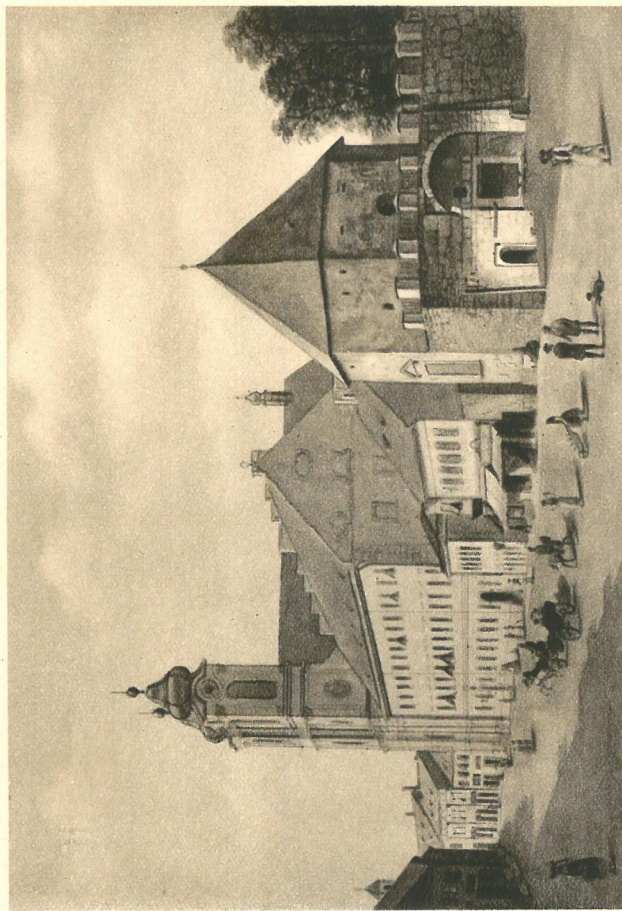

23. A vármegyeháza

24. A Zichy-palota kapuja

25. A régi Nádor-utca a ciszterciá-templom és rendházzal. Előterben a lebontott várkapu

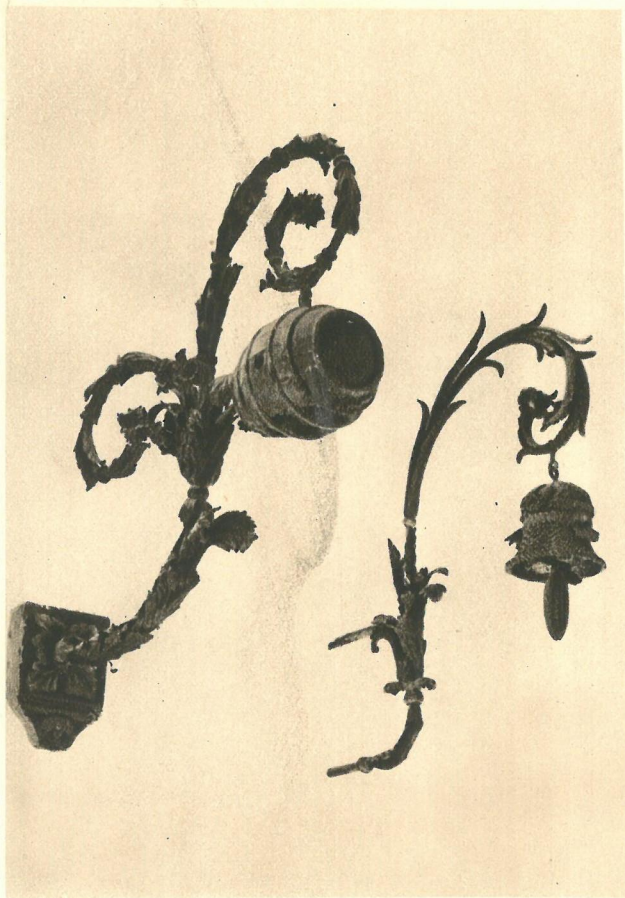

26. Kályha a püspöki palotából

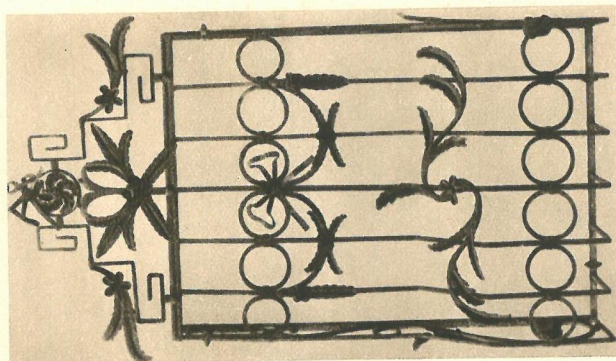
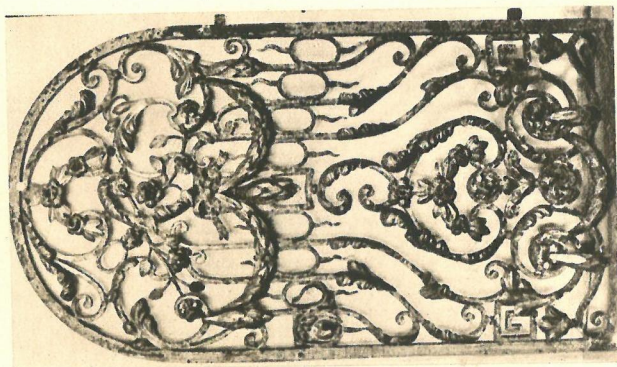

27. Kályha a püspöki palotából

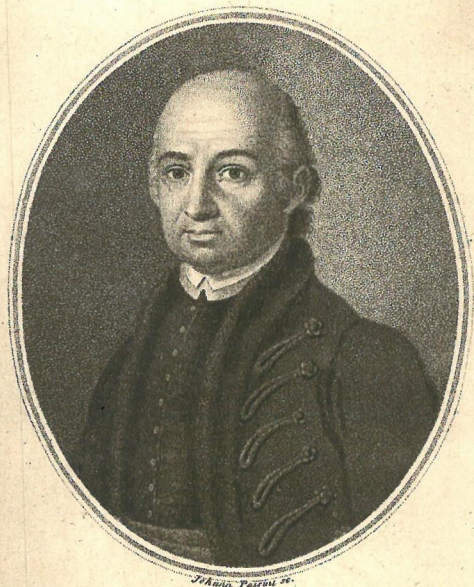

28. Kovácsoltvas-céyérek

29. Kovácsolt vasrácsok

J. A. P. 1817.

VIRÁG BENEDEK,

1. Nemzeti Lélek Tűzes Ébraxtóje.

30.

B. 1817.

J. A. P. 1817.

Vörösmarty Mihály

31.

32. Síremlék

204607

A Z O F F I C I N A K É P E S K Ö N Y V E K
a magyarság életét, történeti fejlődését, legjellemzőbb alkotásait, tudományos színvonalon, művészi formában ábrázolják.

1. Trencsényi-Waldapfel Imre: A RÉGI PEST-BUDA
2. Ortutay Gyula: PARÁSZTSÁGUNK ÉLETE
3. Bárányné Oberschall M.: MAGYARORSZÁGI MISERUHÁK
4. Kenyeres Imre: AURORA, HAZAI ALMANACH
5. Kardos Tibor: KÁLTI MÁRK KÉPES KRÓNIKÁJA
6. Domanovszky Gy.: A SZKITÁKTÓL A MAGYAROKIG
7. Rosner Károly: MAGYAR GRAFIKUS MŰVÉSZET
8. Genthon István: AZ ESZTERGOMI KINCSTÁR
9. Drescher Pál: A SZÉP MAGYAR KÖNYV
10. Say Géza: A BAROKK SZÉKESFEHÉRVÁR

Kérje sajtó alatt lévő köteteink ismertetését.

Palotay—Konecsni: MAGYAR NÉPVISELETEK
Bierbauer Virgil: MAGYARORSZÁG REPÜLŐGÉPRŐL
Külföldi érdeklődésre számító köteteink idegen nyelven is megjelennek.